

Реферат на тему: "Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом (Улас Самчук) (курсова робота)"

Улас Самчук

Курсова робота

з української літератури

"Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом (Улас Самчук)"

Біографія письменника — перший крок до розуміння його творчості. Але не тільки. Саме знайомство з найвидатнішими представниками певного народу вважав одним із шляхів до зрозуміння національного характеру український філософ М. Шлемкевич. Безсумнівно, що Улас Самчук — одна з найяскравіших постатей українства, людина, яка зуміла втілити в собі найкращі риси української ментальності — ліризм, поетичність, вразливість серця — і перебороти його найбільші хиби: почуття меншовартості, індивідуалізм, невміння підпорядковувати свої інтереси інтересам загалу. Тому вивчення його біографії — це заглиблення у багатий духовний світ письменника, аби зрозуміти, відчувати його, аби знайти в ньому те, що має стати опорою у власному житті.

Нагадуємо учням, що охарактеризувати духовний світ людини — це визначити, яка мета її життя, який ідеал, уявлення про щастя; яке місце в ієрархії цінностей займають почуття честі, гідності, обов'язку, патріотизму; чи має ця людина розвинену національну свідомість, що значить для неї Україна і що ця людина зробила для України; чи розвинена у неї воля, це людина дії чи бездіяльний мрійник-ідеаліст.

Подати основні біографічні відомості та охарактеризувати духовний світ Уласа Самчука найкраще за допомогою його спогадів "На білому коні" та "На коні вороному". Добре, коли разом з учителем це зроблять кілька учнів, які прочитають їх і підготують відповіді на такі запитання:

1. Що спричинило появу спогадів Уласа Самчука? Що означають назви "На білому коні" і "На коні вороному"?
2. Що було домінантою характеру Уласа Самчука з дитинства і до зрілих літ? Про що він мріяв? Чого прагнув?
3. Чи сприяли обставини формуванню особистості майбутнього письменника? Розкажіть про найближче оточення хлопця. Хто і що в дитинстві справило на нього найбільший вплив і чому?
4. Яким було суспільне життя Волині за часів панської Польщі? Як воно вплинуло на духовний розвиток українців?
5. Чому Улас Самчук прагнув вирватися з села?

6. Які риси характеру допомогли юнакові здійснити задумане? Чому він втікає на Захід, а не на Схід? "

7. Що дало хлопцеві знайомство із Заходом? Що найбільше цінував він там?

8. Як оцінює письменник український національний характер, думки, душу, прагнення українців?

9. Що, на думку Уласа Самчука, найбільше спричинило деформування українського національного характеру?

10. Чому, не зважаючи ні на що, він вірив у майбутнє українського народу?

11. Як автор спогадів характеризує ментальність інших народів: чехів, поляків, росіян?

12. Сутність, причини, наслідки більшовизму в розумінні У.Самчука.

13. Сором для Уласа Самчука — в чому він? І перед ким?

Аби спонукати учнів до активного сприйняття нової теми, пропонуємо їм запитання, відповіді на які вони повинні підготувати вдома і матеріалом для яких буде розповідь учителя і його помічників на даному уроці:

1. Охарактеризуйте духовний світ Уласа Самчука:

а) його розуміння смислу життя;

б) яке місце серед інших рис характеру митця займали обов'язок, честь, гідність, самоповага, патріотизм, воля?

в) чи можна духовний світ У.Самчука назвати гармонійним?

2. Чи можна стверджувати, що це український національний характер? До якого типу (за класифікацією М. Шлемкевича) його можна віднести: "старосвітські поміщики", "сковородинська людина", "гоголівська людина", "шевченківська людина"?

Розпочинається урок. На дошці — портрет Уласа Самчука і його слова: "Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом". Зліва — хронологічна таблиця життєвого шляху (виготовлена на окремому аркуші чи спроектована через епідіаскоп):

20.02.1905 — с. Дермань (тепер Здолбунівський р-н Рівненської області).

1913 — с. Тилявка (тепер Шумський р-н Тернопільської області). Церковно-приходська школа; гімназія (м. Крем'янець); членство в терористичній групі.

1927 — вояк польського війська — дизертир — Німеччина.

1929 — Прага, навчання на гуманітарному факультеті УВУ (зак. 1931).

1938-1939 — участь у визвольній боротьбі на Західній Україні.

1939-1941 — редактор газети "Волинь" (м.Рівне).

1942-1943 — кореспондент німецького пресового бюро в Рівному.

1944-1945 — Німеччина; один із засновників і керівників Мистецького Українського Руху (МУРу).

1948 — еміграція до Канади.

9.07.1987 — помер у м.Торонто (Канада). Похований на цвинтарі церкви св.Володимира українського поселення Київ на околиці міста.

Справа — основні віхи творчого шляху письменника:

1926 — опов. "Тараско" (ж-л "Наша бесіда"); співпраця з "Літературно-науковим

вісником", "Самостійною думкою", "Розбудовою нації", "Сурмою".

1932 — зб. новел "Месники".

1932-1937 — "Волинь" (трилогія).

1932 — "Кулак" (роман).

1934 — "Марія" (роман)

1934 — "Гори говорять" (повість).

1936 — "Віднайдений рай" (зб. новел).

1947 — "Юність Василя Шеремети" (роман).

1948 — "Сонце з Заходу" (повість).

1948-1982 — "Ост" (трилогія): "Морозів хутір" (1948); "Темнота" (1957); "Втеча від себе" (1982).

1948 — щоденникові записи "П'ять по дванадцятій. Записки на бігу" (надруковані 1954 р).

1956 — "На білому коні" (спогади).

1959 — "Чого не гоїть огонь" (роман).

1968 — "На твердій землі" (роман).

1975 — "На коні вороному" (спогади).

1979 — "Планета Ді-Пі" (спогади).

1980 — "Слідами піонерів" (роман).

Поштовхом до розмови про митця може стати аналіз записаного на дошці біля його портрета вислову.

— Яке слово в цій самохарактеристиці ви вважаєте вузловим для зрозуміння особистості митця?— запитуємо учнів.

Відповідь очевидна: обов'язок. Отже, саме обов'язок перед народом є рушійною силою діяльності Уласа Самчука.

Вирушаючи в 1944 році з України на Захід, розуміючи, що цього разу вже, очевидно, назавжди, Улас Самчук знову й знову задумувався і над власною долею, і над долею свого народу: хто ми? які ми? чому ми такі? і чому наша доля така? Власне, пошукам відповіді на ці запитання присвячена вся художня творчість письменника, про це багато розмірковують його герої, але на цей раз слово вирішив узяти сам автор: "...ще дуже багато недосказаного... і навіть до кінця не додуманого... Що нам треба додумати і досказати".

Так народилися спогади, в основу яких лягли події від 1941 року, коли 8 травня прослалася письменникові дорога на Схід, до батьківського дому, коли вірилося, що приїде він на свою землю як апокаліптичний вершник "на білому коні" з луком переможця,— до року 1944, коли 21 листопада довелося прощатися з Україною, від'їжджаючи "на коні вороному" "з вагою в руці своїй, щоб все зважити і все розсудити". Ці спогади — це і самохарактеристика, пошуки витоків власного "я" (природа, історія, культура; родина, найближче оточення, освіта); це і заглиблення в національну психологію (влучні спостереження та зауваження про ментальність українців та їхніх сусідів); це атмосфера доби, аналіз причин і наслідків подій, свідком і

учасником яких був автор, розповіді про людей, з якими довелося зустрітися на життєвому шляху.

Саме ці спогади дають найбільше матеріалу для розуміння духовного світу Уласа Самчука, домінантою якого є неспокій, дерзання, воля, прагнення "вглиблюватися в своє життя і шукати причин свого призначення".

ДИТИНСТВО: ВРОДЖЕНЕ І НАБУТЕ

"Народився під час війни, виріс під час війни, зрів під час війни. Одинадцять років війни і революції, 15 років вигнання, 14 миру. Польська, німецька, мадярська в'язниці. Тричі нелегальний перехід кордону. Свідок повстання України, Польщі, Чехословаччини, Карпатської України, Протекторату, Генерального Губернаторства, Райхскомісаріату України, Другого Райху, Третього райху. Свідок їх упадку. Свідок двох найбільших воєн в історії світу. Царі, королі, імператори, президенти, диктатори. Муссоліні, Гітлер, Сталін. Голод 1932-33, концентраційні табори... І вічне вигнання". Так писав про себе Улас Самчук напередодні свого 40-річчя.

Справді, на долю письменника випало побачити й пережити стільки, що цього цілком вистачило б не на одного чоловіка: 1905-1917 — імперія Романових, 1918-1920 — Українська Народна Республіка, 1920-1927 — Річ Посполита, 1927-1929 — Німеччина веймарська, 1929-1940 — Чехословаччина, 1941-1944 — німецька окупація в Україні, 1944-1948 — німецькі табори Ді-Пі, вересень 1948 — еміграція до Канади.

Силою обставин письменник опинився в центрі подій, що докорінно змінили обличчя Європи.

Усі його предки були хліборобами, кріпаками.

У спогадах письменник згадує предків по батьківській лінії: прапрадіда Йосафата, прадіда Кирила й прабабу Євдокію, діда Антона та бабу Лукію; і по материній: прапрадіда Кирила, прадіда Михайла Рудого-Мартинюка, прабабу Євдокію, діда Уліяна та бабу Євдокію.

Рід не був багатим. Дід Антін мав дев'ять десятин землі на чотирьох синів — Ялисея, Олексія, Омелька, Парфена — і дочку Лукію.

Батько письменника — Олексій Данильчук-Самчук народився 27 жовтня 1869 року. Після раптової смерті першої дружини Марії, яка залишила йому двох сиріт — Катерину й Василя, одружився вдруге з Настасією Рудою-Мартинюк (нар. 28 грудня 1877 р.). У цьому шлюбі в них народилося п'ятеро дітей — Петро, Пилип, Улас, Федот і дівчинка Васса, яку в родині звали Василиною. Петро та Пилип померли одного місяця від скарлатини, коли їм було 3 і 2 роки.

1907 року батько вибрався з Дерманя на хутір Лебедщину — за п'ять кілометрів від села, де мав п'ять десятин землі, "хуторець з трьох будинків: хати разом з хлівом під одною покрівлею, клуні на мурованих з каменю стовпах насупроти хати і свининця, курника та дровітні під одною стріхою навпоперек..."

Згодом тяжкою працею "розжився" ще на одну десятину, а 1913 року переїхав до Тилявки на Крем'янецьчині (Шумський район), де мав уже 14 десятин.

Дядько Парфен залишився на прабатьківщині, а дядько Омелько пішов у прийоми до

Півчого.

Батьки прагнули дати своїм дітям гарну освіту, хоча сам батько закінчив лише "три групи" народної школи, а мати знала три літери: А — як кроківка, Ж — як жук, О — як калачик. Проте брати вибрали хліборобську долю і навчання продовжив лише Улас, а з синів дядька Ялисея — Григорій, який закінчив історико-філологічний факультет Варшавського університету, працював доцентом університету у Львові, 1940 року був заарештований і зник безвісти.

"Мої спогади розсипані по світі, але їх концентрація все ще у Дермані",— писав уже зрілий автор.

"Дермань! Знаєте Ви, що таке Дермань? Ні, сказав би Гоголь, Ви не знаєте, що таке Дермань. Це дуже простора і дуже барвиста казка. Вже здалека розгортається вона цілими милями вправо і вліво. Вже здалека виринають у зелені, то знову десь зникають золоті хрести її церков. Вже здалека цілими натовпами пруться зо всіх сторін краєвиди, і горе Вам, чоловіче, коли Ви не митець, не поет, або принаймні звичайний фотоаматор, з будь-яким "Кодаком" начерезпліч... Все то кидається на всіх, ніби зграя звірів. І хоч-не-хоч,— Ви здаєтесь. Зупиняєтесь, знімаєте капелюха й старанно вітаєте цю царицю волинських сіл",— захоплено напише він після відвідин Дерманя в 1942 році.

Початкова освіта в Тилявецькій церковно-приходській школі була однобокою, неповною, безсистемною. Книги тут були переважно релігійного змісту, навчання проводилося російською мовою, історію, літературу вивчали тільки російські.

"Відколи ця школа тут стояла, ніхто ще не вийшов з неї грамотним, і треба додати, що й таких "шкіл" на так звану цілу волость, що складалася з шістнадцяти сіл, було не більше трьох".

Після закінчення у 1917 році народної школи в Тилявці хлопець продовжує навчання у Дерманській двокласовій школі при духовній семінарії. В період УНР вона була перетворена на вищепочаткову чотирикласову школу з українською мовою навчання. У 1920 році, коли Улас Самчук закінчив три класи, поляки її закрили.

Навчаючись у школі, він квартирував у дядька Ялисея, з тих років і на все життя подружився з двоюрідною сестрою Палажкою. Закінчивши три класи, склав іспити до п'ятого класу української гімназії в Крем'янці.

"Я був типовим волинським селяком і провінціалом",— зізнається Улас Самчук. Власне, інакше й не могло бути, адже "стиль і дух, і клімат глибокої провінції... мав властивість розчиняти в собі все їй чуже". "Земля наша мало давала нагоди жити великим життям. Особливо у цих наших рамцях глибокої провінції, національного безправ'я і соціальної беспорядності. Бо хіба ніде на планеті так мало уявляли про історично діючий час, як серед мого середовища... Ми перебували в стані історично задавленої стагнації... І, здається, мені першому вдалося це зрозуміти, а коли я це зрозумів — переборення і знищення такого стану стало моєю життєвою метою".

— Що ж спричинило це пробудження?— запитаємо в учнів. — Пригадаймо "Зачаровану Десну" О.Довженка, біографії інших митців, врешті, погляньмо на самих себе: що впливає на формування духовного світу особистості?

— Насамперед,— скажуть учні,— вроджені нахили. А ще — природа, родинне оточення, історія, культура рідного краю.

Про це пише і Улас Самчук.

СПАДОК

Змалку він мав надзвичайну чутливість, вразливість душі, які породжували мрійливість: "Мені було років дванадцять-тринадцять, я пас на полі корови і, як звичайно, завжди про щось мріяв. Між тим часто мріялося про далекі чужі краї, про людей, про світ". Мав вроджене тяжіння до незвіданого: "У мене з кожною весною прокидався інстинкт птаха, якому все хотілося кудись летіти". Мав тверезий розум, який дивом, але все ж уживався з чутливістю душі: "Я належу до породи фантастів, які все-таки вірять в людський розум"; "Анатомія моєї духовності мала одну голову й одно серце... При тому їх головний штаб знаходився в посудині черепа, якому вони були підпорядковані".

ПРЕДКИ

Вроджене — це від предків. За винятком Данила Гуца, що прийшов до села ще за Хмельниччини і був козаком (звідси й назва кутка, де жили Самчуки,— Запоріжжя, а по-вуличному їх завжди звали, а нащадків і зараз звать Гуцями), всі вони вирости на землі й вросли в землю.

Батько — "господарський дух", "родовий, з діда й прадіда, мужик" — був важко перепрацьований, все життя обробляючи землю, корчуючи ліс, б'ючи каміння, аби "вивести в люди" своїх дітей. Будучи "раціонально заложеним", він передав цей раціональний склад мислення, як і почуття любові до землі та пошани до праці й людей праці, і своєму синові. Як і почуття відповідальності за все і всіх, хто побіля тебе, бо, окрім праці, щиро переймався громадськими справами, за що вдячне село справило йому по смерті "дуже величавий похорон".

Мати Уласа Самчука — "мрійниця, неграмотний філософ серця. Безпосередній шматок чистої природи в душі й тілі. Вона могла жити з ласки сонця і щедроти землі, як кожна ластівка". Вміла гарно танцювати, співала, завітчуючись віночками з живих квітів, вдягаючись у чудові вишиванки і справжні червоні коралі. Була ірраціональною натурою. Як говорили в селі, "нею шарпало, як тим віхтем соломи", але здалася вона Олексієві Гуцу із Запоріжжя "недосяжною фантазією щастя". І пожертвував він заради цього своїм спокоєм, не зваживши навіть на те, що ніякого приданого вона не мала. Чутливість, ліризм натури, вразливість Уласа Самчука — це від матері. І обом їм він завдячує тим, що став письменником. Бо хоча й хотілося батькам, щоб їхній син став лікарем, учителем, інженером, вони не перечили його захопленню літературою.

У родині зберігалися прадавні звичаї, обряди, традиції, вона жила за віковичними законами, де святими поняттями були Бог, праця, земля, рід, де хліборобський календар диктував розподіл обов'язків, де кожний знав свою роль і місце в житті. Це з родини виніс майбутній письменник переконання, що людей потрібно цінувати "не за їх маєтковим станом, а лише за їх моральними прикметами". Саме завдячуючи цим настановам найвищою цінністю стане для нього на все життя людина, рід, а не групі

чи класові інтереси — "немудра вигадка немудрих голів".

ПРИРОДА

Чарівна волинська природа залишила незнищений слід хлопчачому серці. І для зрілого уславленого майстра, яким приїхав Улас Самчук до Дерманя у 1941 році, це село було справді "неначе писанка", незважаючи на те, що за радянської влади зникли "ліси, що оздоблювали обидва схили долини, і ті верболози над річкою, і те стависько з його пишними очеретами, і навіть сама річка та млинок звузилися і зменшилися до невпізнання".

ОСВІТА І САМООСВІТА

Початкова школа, в якій навчався У.Самчук, — "маленька з трьома вікнами і малим ґанком, крита соломою" — "не була школою, а хіба лише її символом. Сюди приходили не вчитися, а пізнати кілька знаків..." Кращу освіту давала школа при семінарії. Однак завдання, яке стояло перед семінарією: "спеціально вишколювати учителів для русифікації "западно-русского края", тобто Волині і Холмщини, а також "привіслянського краю", тобто Польщі" — обумовлювало і відбір предметів, і мову навчання в школі — російську. Найбільше спричинила духовне пробудження майбутнього письменника Кременецька гімназія, яка робила з учорашніх селяків і провінціалів "не лишень фахівців діла, але також, громадян, патріотів, діячів і організаторів національного життя", і яка стала для юнака "величезним форумом і доброю лабораторією для вияву і розбудови... інтелекту".

І все ж, ведучи мову про визрівання духу автора "Волині", ми на перше місце повинні поставити самоосвіту.

"Кобзар" Тараса Шевченка приносить йому нову віру. Іван Франко зміцнює його дух. А були ще книги Майн Ріда, Гі де Мопассана, Кнута Гамсуна, В.Гюго, Л.Толстого. Вивчати історію допомагали твори В.Скотта, фізику — Жюль Верна, географію — Ф.Купера. Знайомство з біографіями багатьох людей розкривало горизонти, будило уяву, прагнення реалізувати свої мрії.

Любов до книги Улас Самчук збереже на все життя. Пригадуючи труднощі празького періоду, вже сивий майстер розповість, як рятували українську молодь у ті часи книги Блока, Єсеніна, Гумільова, Гоголя, Достоевського, Толстого, Бальзака, Голсуорсі, Р.Роллана, Т.Манна, Г.Гессе, Л.Сінклера, М.Мітчелл, українських письменників, твори усіх, кого вдавалося дістати.

Поряд з художньою літературою він студіює в той час історію, філософію — Ганді, Клемансо, Масарика, Бісмарка, Бюлова, Шпенґлера, Ортегу-і-Тассета, Бердяєва.

ІСТОРІЯ

Нею дихав кожен куток, кожна вулиця. Адже Волинь — один з найдавніших історичних та культурних центрів України. Як свідчать арабські джерела, ще в IV сторіччі нашої ери в басейні Західного Бугу жило плем'я чи союз племен із столицею Волинь або Велень та 70-ма містами чи укріпленнями. У VIII-IX століттях там жили племена волинян, бужан та дулібів, а головними містами були Волинь та Володимир, які в X столітті ввійшли до складу Київської Русі. "Можливо,— писав У.Самчук,— це

була справді найстаріша земля Руська, віками нікому не підвладна, зі своїми дерев'яними городами, демократичними порядками, з князями і воєводами, які і до днів наших творять дуже своєрідне психологічно, а "можливо, й етнічно відмінне від решти слов'янських племен, плем'я".

Досліджуючи етногенез Волині, У.Самчук звертається до історичних, археологічних джерел, включаючи твори "батька історії" Геродота, старовинні міфи, легенди, перекази. Він наводить одну з легенд, згідно з якою волинська Горинь і є легендарною річкою Ерідан, у яку впав син бога Сонця Фаетон. Пролиті над сином сльози Сонця перетворилися в бурштин, і якщо зважити, що бурштин неодноразово згадується у волинському фольклорі, з його кольором люблять порівнювати колір очей, волосся, пшениці, з бурштину здавна на Волині роблять жіночі прикраси, то це припущення не здається такою собі казочкою.

Глибоке знайомство з фольклором та етнографією Волині, дослідження ментальності мешканців цього краю дало підставу письменникові зробити висновок про його своєрідність і відмінність від українського загалу. На підтвердження висловлених здогадів він наводить слова з волинської пісні: "Ой, наїхали вози й воли — гей, з України", з шевченківської "Відьми": "Із-за Дністра пішли цигани і на Волинь, і на Україну". "Витворилася атмосфера відмінності настрою, поведінки, наставлення,— підсумовує У.Самчук. — Помічається своєрідна семантична відмінність відчуття дійсності з філософсько-релігійним підґрунтям думання й діяння та органічним наставленням політично-державницької організації".

Дермань у XVIII столітті, завдячуючи Свято-Троїцькому монастиреві, заснованому ще у XV столітті князем В.Острозьким, і друкарні, духовній семінарії, школі, що були при ньому, переймає славу "Волинських Афін" — Острога. Тут працювали такі духовні титани, як Дем'ян Наливайко, Іван Федорів, Іов Княгиницький, Іов Борецький, Мелентій Смотрицький. Саме в цьому надзвичайно сильному духовному полі, попри те, що у XIX столітті воно було вже надзвичайно збіднене, і формувалася особистість майбутнього письменника.

Дермань — Тилявка — Крем'янець — трикутник початкового періоду життя У.Самчука, який визначив його подальший шлях. "Дермань для мене центр центрів на планеті",— писав уже зрілий письменник. Тилявка — село "без особливого минулого, невеликої культури"— все ж дала хлопцеві відчуття зв'язку з селянською верствою, ввійшла "в плоть і кров" звичаями, обрядами, традиціями, дала відчуття й розуміння землі та праці на землі як основи життя. Крем'янець дав зразок хай і провінційної, але міської культури і, як свідчив сам автор, "був гідним місцем для юначого визрівання". Отже, і вроджене, і набуте. У спогадах на "Білому коні" пізніше з'являться такі слова: "Постають в уяві батьки, дім, рід, покоління, у цій землі їх коріння, у цьому повітрі їх дух, а тим самим і моє коріння, і мій дух".

Почуття безвиході в обставинах, коли творчий дух мав бути теж розчиненим, породжувало протест і небажання з цим миритися: "Ми в той час мали дуже небагато місця в цьому просторі, всі вулиці, написи, уряди, школи — все було виключно

польське... Всі ми були на списку "непожондних", наші дипломи не були дійсні, щоб перейти до вищої школи, треба було робити додаткові державні іспити з дуже суворими вимогами... Але й ті, що проходили крізь те вухо голки, не завжди могли потрапити до вищої школи в Польщі. Залишалася заграниця, на яку рідко хто з нас міг собі дозволити..."

ЮНІСТЬ: МРІЇ І ДІЙСНІСТЬ

Боліло серце за рідний край. Цей біль породжував потребу діяти. Наголосимо на цьому надзвичайно важливому моменті: як часто наші бажання так і залишаються бажаннями через брак волі до їх здійснення, як часто проголошений патріотизм залишається голою декларацією через те, що людина "любить" Україну, як відомий герой В.Самійленка, — на печі. Улас Самчук — діяв. Окрім головування в літературно-мистецькому гуртку "Юнацтво", окрім просвітницької роботи, коли "брали приступом кожну хату і кожну душу", окрім організації кооперативу, театру, спортивних свят, танцювальної групи, було ще й членство в терористичній групі, яка, як вважали її учасники, була складовою частиною Української Військової Організації (УВО), була підготовка навесні 1928 року разом з гімназійним товаришем Антоном Гакеном замаху на українського єпископа Дениса Валединського, який погодився брати участь у святкуванні 132-ої річниці польського державного свята "3-го мая". Але в душі жила мрія: стати письменником.

Діяльність товариств "Просвіта" у західному краї України — це та основа, на якій закладалися початки боротьби за українську державність, формувалася нова людина. У споминах "На білому коні" У.Самчук пише: "... коли я... по довшому часі (у 1941 році — А.Ф.) прибув до свого села, воно вже було не колишнє село, а теперішнє. Різнилося воно від решти сіл, як різниться здорова людина від хворої. А з огляду на те, що ми розогнювали не класову, а скорше людську національну, політичну, господарську свідомість, село було збережене від провокацій, взаємоненависті і доносів, а тому його не зумів розкласти більшовицький режим останніх років і воно найкраще збереглося.

Ми не ділилися на панів, куркулів, підкуркульників, між нами не було партійних гістериків, бомбастичних пропагандистів, паперових "героїв праці", а звичайні розумні трудові люди".

Саме тому з такою мало не побожністю дивиться на будинок "Просвіти" у Львові молодий хлопець: "Довго стояв перед нею, дивився на неї і не міг надивитися": тут "була наша чудова, дорога "Просвіта", яку я знав, любив і шанував, бо вона несла в наше село справді просвіту".

Львів став для юнака "тією батьківщиною духа, де виростала нова, модерна, здорова, демократична Україна західного типу", систему відродження якої він "волів би поширити на решту української території". Саме у Львові, стоячи перед пам'ятником І.Франку, почув слова: "...не бійся, хлопче! Йди у широкий світ! Шукай і знайдеш, стукайся — і тобі відчинять!" "Може, це був голос Христа, а, може, Івана Франка", — скаже пізніше письменник.

МЕТА

— Отже, є мета. Але чи достатньо її наявності, щоб людина збулася?— звертаємося до учнів. — Чи, може, бути ще щось? Що саме?

Якщо запитання виявиться заскладним, підкажемо учням: мета має бути високою, красивою, благородною. Тільки тоді вона поведе людину, допоможе сформувати себе. Недарма той же О.Довженко зазначав: "Тільки велика мета породжує великі характери".

Тому стати письменником У.Самчук мріяв не просто задля самореалізації. Він прагнув реалізувати себе в ім'я національної ідеї, "переборення і знищення" стану історично задоволеної стагнації", у якій перебувала Волинь. Він потребував "світа, простору, досвіду, знання... А головне — свободи. Щоб розвинути і могли себе висловити". Рабська покірність була чужою його натурі. Франкове "Лиш боротись — значить жити!" стало його кредом. "...Лишатися в глухій провінції, замученій поліційними обмеженнями, напівголодному раціоні покорму для душі і тіла для мене значило знищення. А коли так, я волів бути знищеним у боротьбі. У спротиві. А не в покірному животінню на краю життя..."

ПОШУКИ

Влітку 1924 року була спроба перейти кордон радянської України, хоча "ніколи ні духом, ні серцем, ні розумом не був комуністом, не поділяв того вірування, не вважав його за господарську систему". Була просто віра, що там свобода, туди пішло багато товаришів, про неї розказували, за неї агітували. І дуже хотілося вчитися. Дорога закінчилась у польській в'язниці, де юнак познайомився з тими, хто вже "скуштував" "комуністичного раю".

Із наївною вірою в більшовицькі гасла було покінчено. Останньою краплею в цьому процесі стало розуміння, що дорога до Києва, де можна навчатись, де можна втілити свій фантастичний намір — написати епопею у трьох частинах про Україну з трьох різних періодів її життя — княжого, козацького і сучасного, — дорога ця — закрыта.

"Дід-Дніпро" — так називався роман, надісланий до Державного літературного видавництва в Харкові. І стверджував у ньому молодий автор, що після перемоги соціалізму "він знову поділиться на націоналізм". Відповідь (але чомусь не з Харкова, а з Берліна) "гласила", що автор має талант, але сам рукопис "вимагає багато обробки, а головне — достотної зміни поглядів на багато деяких питань", а посольство України взагалі відмовило у видачі документів на в'їзд до України.

Разом із розумінням неможливості повернення на Україну прийшло й усвідомлення злочинної суті більшовизму, що згодом виллється у болюче: "...Хто вірить у большевизм — є свідомий злочинець проти себе самого, своєї родини, свого народу. Хто толерує большевизм, є дурень. Хто надіється, що большевизм зміниться, — ідіот. Большевизм є зараза. Де він ступає, там смерть".

Погляд спрямовувався на Захід. Він не міг залишатися з людьми, "які не потрапили сформувати норм вищого рівня... замкнулися в колі найнижчих інтересів і лишень віками безсило нарікали на якусь абстрактну долю, яка ніби завинила в їх становищі", не міг, бо "рабом є не тільки той, що кориться, а й той, що неволить до покори".

Сам письменник думав інакше: "Ніхто і нічого нам не завинив! Завинили ми самі! Завинив передусім я! А тому я мушу знати чому. І питати там, де є відповідь". На цьому моменті учитель повинен також особливо наголосити: юнак шукає причин невдач насамперед у собі. Це був погляд нового покоління, яке прагнуло конкретної дієвої праці, яке шукало конкретних відповідей на конкретні запитання. Гадаємо, такий підхід, такий приклад буде корисним для старшокласників у час їхнього громадянського змушнення.

ЗАХІД

Військова служба, до якої було покликано юнака, сприйнялася як знамення Боже. Переможець з марафонського бігу на 10 км спортивної дружини 16 піхотного полку 3-ої дивізії отримує медаль Хоробрості та два дні відпочинку. Випросившись на ці два дні до міста, він 23 серпня 1927 року дощової ночі переходить польсько-німецький кордон.

Відбувши за вироком німецького суду 3 тижні ув'язнення за нелегальний перехід кордону, Улас Самчук працює візником у багатого поміщика в м.Бойтені на Горішньому Шлезьку. Навчає згодом польської і російської мов дітей директора місцевої гімназії і сам навчається. У 1928-1929 роках — у Бреславському (теп. Вроцлавському) університеті, згодом переводиться до Праги в Український Вільний Університет, повний курс гуманітарного факультету якого закінчує 1931 року.

"У житті кожної людини є час і місце, що. творять вісь її буття. У моєму житті таким місцем була Прага і час, у ній прожитий". Тут він зустрівся з О.Стефановичем, О.Лятуринською, Л.Мосендзом, О.Ольжичем, О.Телігою, тут перебували Д.Дорошенко, О.Олесь, Наталена Королева, тут кувався новий світогляд, народжувалася нова література, найяскравішим проявом якої стала "празька школа", тут були написані "Волинь", "Марія", тут зміцнів і скристалізувався його талент, остаточно сформувалася духовна особистість письменника. Сформувалась "у гурті покоління Крутів, Базару, Листопада, Четвертого Універсалу". Це покоління вірило в ідею, в її дієвість і здійснення, вірило в перемогу. Мета, воля, віра — було їхнім кредо. "Я не належав до породи пристрасних політиків, але силою фактів був втягнутий в цю атмосферу молодих людей, яким здавалося все можливим і які майстрували фантастичні плани свого майбутнього".

Важким ударом для юнака став розкол на "мельниківців" і "бандерівців" Організації Українських Націоналістів, сили, яка об'єднала, згуртувала емігрантів навколо, ідеї боротьби за незалежну Україну. До нього приходили агітатори, розповідали про нездатність до боротьби старого проводу, очолюваного Андрієм Мельником, намовляли пристати до бандерівців. "Повний скепсису, протесту, невдоволення", він залишається "на старих позиціях". Тут більшість старих друзів, тут Олег Ольжич, "друг, колега, брат" (одного разу вони справді побраталися), а найголовніше — він принципово не приймав ідеї розколу, розбрату, вбачав у цьому прояв властивого українському національному характерові індивідуалізму, груповщини, "кочубеївства", "махнівства".

Пізніше письменник вступить у полеміку з Д.Донцовим, під впливом якого перебувала "празька школа", і відстоюватиме "теорію синтезу" інтересів, прагнень,

ідей, перевагу свідомої мети над сліпим волюнтаризмом.

З проголошенням у 1938 році Карпатської України Улас Самчук виїжджає до Хуста. Його палкі промови можна було почути в найвіддаленіших куточках краю, з-під його пера виходили статті, з яких увесь світ дізнавався про боротьбу українців за свою державу.

"Тепер хай цілий світ знає, що український народ на всіх своїх землях дозрів, щоб переняти керму своєї державності у власні руки... Раз і назавжди ствердив наш народ свою дійсну волю, і держава, що її наш народ створив, буде тією волею керуватися" ("Сталося").

Потрапивши до угорської в'язниці і чудом вирвавшись з неї, письменник врешті знову опиняється в Празі.

Безробітний. Згодом тимчасова праця світлометником, рахівником, міряльником високо в горах. Удень — теодоліт, ввечері — книги Клемансо, Бісмарка, Бюлова. Час спогадів і політики. Знову Прага... Знову будні.

Поряд з ним дружина — Марія Василівна Зоц. Вони були різні за вдачами, інтересами, фахом. Але доля примхливо звела його одного разу з "молоденькою дівчиною з сірими схвильованими очима, з наснажливою, пристрасною мовою", яка приїхала з УРСР до брата-емігранта.

Вразлива, а zarazом раціональна натура, людина надзвичайної сили волі, ініціативи, працездатності, вона здійснить свою мрію — вивчатиме фармацевтику, працюватиме в аптеці, здобуде чеське громадянство (річ на ті часи абсолютно неймовірна).

Але, пов'язавши, освятивши і скріпивши два серця "майже якоюсь містичною силою дуже глибоких емоцій, любові, пристрасти", ця ж доля і розведе їх, заповівши йому довгі роки чужих доріг, а їй — повернення на Україну. Але тепло цього почуття залишиться з ними впродовж усього життя.

Їй він присвятив перші видання "Волині": "Тій, що першою читала цю книгу, що її переживала і любила,— Марії Зоц з пошаною присвячую. Автор".

Марія Василівна залишила цікаві свідчення про цей період життя Уласа Самчука:

"Улас виїжджав (подорожував — А.Ф.) майже у кожне місто: і по Європі — у Париж, до Риму, і, особливо, на Закарпаття. Я не могла покинути роботу, з ним була тільки раз, коли захворіла на запалення легенів, в 1932 році на Закарпатті... Ми зішли на самий верх Говерли... далеко-далеко видно... і на Вкраїну, і кругом. Постояли так, а в серці щось аж щемить — хочеться на Україну. Як сильно хотілось на Україну!.. Але куди ти підеш?..";

"... (з родиною) рідко переписувались. Як правило, обмінювались вітаннями — на Різдво, на Великдень. То вислали фотографію, він їм теж. Федот, Василина — не пам'ятаю, щоб писали. По-моєму, найбільше листувався з Григорієм (двоюрідний брат, замучений НКВС за зв'язки з ОУН — А.Ф.)";

"Уласа всього забиравало писання. То була його основна праця, яка не давала ніякого прибутку";

"Працював не регулярно. Коли на нього находив екстаз роботи, натхнення, то він не вставав днями, був просто упитий, п'яний тією роботою. А коли все проходило, — кудись ішов, з кимось розмовляв";

"Перші книги Уласа наше оточення, літератори, мистецькі кола сприйняли гарно, особливо молодь. Хоча було і упередження, от хоч би з боку Олеся".

За свідченням Марії Василівни, Улас Самчук любив славу, "тішився тим, що став популярним". Хоча працював, звичайно, не тільки заради слави, рухало ним "щось більше". Марія Василівна згадує, як "сходилися друзі, говорили, що потрібно виплекати такий тип української людини, як от Матвій у "Волині". Щоб вона боролася, дерлася за своє, щоб це не були люди, які б корилися чужому ярму і хилили голову. І ще. Напевне, все життя ним рухала ідея обов'язку, усвідомлення того, що він мав талант і мусить його посвятити своєму народові". Вона любила всі його твори. В дитинстві Марії з однойменного роману впізнавала своє дитинство, але від присвяти цієї книги собі відмовилась, і тоді з'явилась відома нам присвята: "Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933".

ЗАХІД: ПІДСУМКИ

Що ж дав Самчукові Захід? "Передусім я виразно зрозумів, що свобода — це творення вищих і найвищих форм життя, це моральна незалежність духа... Вільний тільки той, що перемагає хаос. В душі, в мисленні, в діянні..." Захід допоміг йому виразніше побачити своє місце на землі, порівняти бачене і чути в Україні з тим, що довелося побачити й почути в Німеччині, Чехословаччині. Найбільше тому імпонували дві речі: повага до людини і дух неспокою, дерзання, притаманні окцидентальній Європі, "...люблю Захід, Європу, її світ, її культуру і засадничо перебуваю в її атмосфері, дарма що в плоті й крові належу до її сходу. Сковородинське "не шукай щастя за морем" чи навіть "а ви претеся на чужину шукати доброго добра" (хай Тарас вибачить) мене не переконують, бо мені більше імпонують пристрасті Марка Польо, Колюмба..., ніж пристрасті "ставка, млинка, вишневого садка",.. моїм ідеалом є клясичні греки, вчорашні брити і сьогоднішні американці. Хотів би, щоб Україна вирвалася з мінімалістично-пасивного, солодко-елегійного, неутрально-споглядального наставлення і набула трохи динаміки драматизму, шорсткості прози, тверезості математики...".

Захід їх не чекав, Захід прихід їхній не вітав, він їх майже не помічає. Але це не бентежило: "Ми були поколінням Крут, Базару, Листопада, Четвертого Універсалу... Ми готувалися до "великого зриву", жили "духом героїчного минулого" — історичного козацтва, античної Греції, клясичного Риму, Європи окциденту... У нас не було приватних інтересів, неутральних розваг, побутових проблем, навіть справжніх мешкань, ми перебували мов би на двірці і чекали, коли виб'є" наша година і заграє сурма", щоб "рушити у похід і перемогти". У них була "МЕТА, у них була ВОЛЯ, у них була ВІРА". Вони хотіли і вміли вчитися.

НА УКРАЇНУ

І вони рушили. З початком війни у 1941 році похідні групи ОУН (як бандерівців, так

і мельниківців) прийшли на Україну, "...та земля — наша земля, там нас хочуть бачити, і Ми там хочемо бути, і ми там будемо... нікого не питаючи",— передасть пізніше Улас Самчук настрої тих днів.

Разом з Оленою Телігою, нелегально, вброд через річку перейшовши кордон, ступає він на українську землю. "Ми... спонтанно кинулись у гарячі, міцні обійми. Наші серця схвильовано билися, наші очі захоплено горіли. Ми ж були на українській землі! На Україні!"

У серпні 1941 року Улас Самчук прибуває до Рівного, де стає редактором газети "Волинь", ініціатором видання якої був Степан Скрипник (згодом патріарх Мстислав).

ГАЗЕТА

"...насторожені, хвилюючі дні виняткового в історії світу часу. Біля нас і в нас руїни... Ми розбиті, розкидані, приголомшені... Хотілося б, щоб газета була максимально своя, не лише мовою, але й змістом, щоб вона щось казала, за щось змагалася, відстоювала якісь інтереси".

У місті знайшлася частина довоєнної друкарні, чималі запаси паперу, потрібної кваліфікації кадри, приміщення. "Перша справжня газета на території окупованої України, видана незалежними силами і засобами", почала свій шлях до людей 1 вересня 1941 року. "...Ми мали в руках важливий, справді живий орган друку, безпосередній контакт з найширшими масами, які горіли бажанням почути від нас слово. Стільки років казьонщини, штапованої балаканини, сірої пропаганди, нещирої патетики. І раптом щось інше, безпосереднє, щире, кольоритне. Все, що ми писали,— писали від глибини серця і глибини потреби, і читач це відразу відчував".

Звичайно, віддавалося "кесареві — кесарево": вміщувалася офіційна німецька хроніка, німці забороняли писати про українську державність, міжпартійні (між ОУН-мельниківцями і ОУН-бандерівцями) справи, газета не могла проводити незалежну від окупаційної влади лінію, але залишалися ще теми налагодження господарського, культурного життя, а головне — "піднесення рівня свідомості — інтелектуальної, культурної, політичної". Потрібно було перш за все позбутися інфантізму, почуття меншовартості, вихованих роками радянської влади.

Перший номер "Волині": передовиця "За мужню дійсність", автором якої був Улас Самчук, його ж стаття "Завойовуймо міста" і репортаж "Сян", ілюстроване есе Ніла Хосевича "Про графіку", розвідка о. Юрія Шумовського про охорону мистецтва й пам'яток, відділ Демо-Довгопільського "Фізичне виховання", огляд преси, дописи, інформація з місць, хроніка. Тираж — 12 тисяч, їх буквально розхапали тут же на вулицях. Редакція заповнилася замовниками з інших міст, сіл. Протягом 29 місяців існування було випущено більше 7 млн. примірників з періодичністю один, а з жовтня 1941 року — два рази на тиждень. Середній тираж газети — 30 тис. примірників, максимальний (у січні 1942 року) — 60 тисяч. На її сторінках друкувалися Євген Маланюк, Юрій Горліс-Горський, Олена Теліга, Олег Штуль.

Щоб зрозуміти значення "Волині" для окупованої України, досить прочитати назви статей, які друкувалися на сторінках газети ("Більше ініціативи", "Свідомо жити",

"Наше село", "Наша школа", "Ясно й одверто", "Шевченко", "Київ", "Війна і ми") та кілька уривків з них:

"Розбудова України й організація українського народу — ось основне гасло нашого часу... І не отаманщина. А праця, солідарна, творча, будуюча і організуюча праця. Праця всього народу, праця кожної творчої одиниці" ("За мужню дійсність"); "Наша ціль дуже виразна. Витримати морально, не випустити з рук ініціативи у справах, які торкаються нас безпосередньо..." ("Ясно і виразно").

"Сьогодні кожен народ хоче жити... Пристрасно, сильно жити. Жити за всяку ціну. Хто тепер цього не розуміє, той рано чи пізно вийде жертвою власної недалекоглядності. Всі мусять чутися дійсно ковалями власного життя, бо інакше рано чи пізно повернеться те саме, що вже не раз диктувалося історією і "Хто підніме меч, від меча і згине" ("Піднятий меч").

У "Волині" з'являються репортажі У.Самчука, написані на основі вражень від поїздок по Україні: "Крізь бурю й сніг (Репортаж з поїздки до Києва)" (1941 р.), "У світі приблизних вартостей" (1942 р.), "У світі упадку та руїни" (1942 р.).

"... ще ніколи не сталося так, щоб нас хтось скреслив... Народ України був, є і вічно буде..." — звучало в статті "Так було, так є і так буде", за яку в березні 1942 року Уласа Самчука було заарештовано. Умовою звільнення, завдячуючи заступництву впливових німецьких друзів, стала співпраця в Німецькому Пресовому Бюро (ДНБ) — щотижневе не менше двох дописів неполітичного змісту за самостійно обраними темами. Вибирати або відмовлятися не випадало.

І досі звучать докори на адресу письменника за співпрацю з окупантами. Але чи була це співпраця в тому значенні, яке ми вкладаємо у це поняття: спільна праця з кимось, що передбачає спільну мету, інтереси, прагнення? Зрозуміло, що ні.

Інтересами були болі за Україну і турбота про її майбутнє. Тому і сам письменник не вбачав у її виданні зради чи колабораціоналізму.

Газета існувала ще майже два роки (до початку 1944 р.), але все більше і більше ставала рупором німецької адміністрації. У тих умовах по-іншому й бути не могло, тому свій відхід від "нової" "Волині" письменник сприйняв із полегшенням, а роботу останнього року в ній назве пізніше псуванням паперу із службових обов'язків.

У роки війни "Волинь" була не одинока. В обласних і навіть у багатьох районних центрах виходили українські газети. Широко знаними по всій Україні були "Українське слово" (Київ, ред. І.Рогащ), "Літаври" (Київ, ред. О.Теліга), "Український засів" (Харків, ред. В.Домонтович (Петров)). Вони систематично інформували населення про найважливіші події, формували громадську думку, національну самосвідомість.

На Україні Улас Самчук зустрічає в ці буремні дні і свою майбутню дружину — "делікатну, філігранну, з великими карими очима" Таню Чорну-Прахову. Талант актриси, сценографа, монтажу... Знання літератури, малярства, музики... Співпраця з кінорежисерами Савченком, Кавалерідзе, Довженком (роль у фільмі "Земля"). Вона пройде з ним усі важкі дороги війни, повоєнного лихоліття, еміграції, ділитиме до останніх днів радощі й труднощі, сподівання й розчарування (померла Тетяна

Федорівна Чорна-Прахова у 1990 році, похована поруч з Уласом Самчуком у Торонто).

21 листопада 1943 року вони виїдуть з Рівного на Захід. Знову на Захід.

МУР

Заснований у грудні 1945 року в німецькому Ашафенбурзі Мистецький Український Рух (МУР) поставив завдання "у високомистецькій досконалій формі українського слова служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві".

Одним з організаторів МУРу (поряд з Ю.Шерехом, І.Багряним, В.Домонтовичем, Ю.Дивничем), його ідеологом та незмінним головою став Улас Самчук. Це була спроба об'єднати письменників на ґрунті безпартійності, солідарності, толерантності. Видавався збірник та альманах "МУР", на з'їздах обговорювалися нові твори, шляхи розвитку української літератури, проблеми прози, драматургії, поезії.

Саме в цей період У.Самчук формулює свою вимогу "синтезу мислення", сприйняття світу як основи дії. Цю вимогу він відстоює як у самому МУРІ, так і в дискусіях з Д.Донцовим, заперечуючи нетерпимість, авторитарність ідеології "чинного націоналізму".

"Надходить час, коли ми мусимо стати громадянами, членами суспільства, членами нації, повірити в себе як у живу дійсність... всі ми сьогодні однакові націоналісти..."

Позитивне настановлення до історії, бо "коли ми не віримо минулому, ми не певні, чи зможемо виправдати наше сучасне", позитивне настановлення до думок, з якими не згоден, сприйняття всього позитивного, що є в тих, з ким ти сперечаєшся, вміння піднятися над власним чи партійним заради великої справи — це єдиний шлях до великої мети — України — такою була позиція Уласа Самчука.

ЗА ОКЕАНОМ

У Канаді Улас Самчук — один із співзасновників часопису "Наш вік", мистецького об'єднання українських письменників "Слово", він бере активну участь у згуртуванні волинян Канади та США, діяльності товариства "Волинь", Інституту Дослідів Волині, відродженні давніх звичаїв та обрядів, поширенні їх серед молоді, утвердженні думки про самотність української культури.

Письменник допомагає збирати кошти на видання книг про історію Волині, праць Івана Огієнка, Степана Килимника. До 50-річчя капели бандуристів ім. Т.Г.Шевченка укладає її літопис, пише розділ до книги про кобзарство України. З'являються численні публікації в газеті "Свобода", "Альманах", "Літопис Волині", нові романи, спогади та мемуари.

9 липня 1987 року Улас Самчук помер. Свої невеликі заощадження він передав на видання чергового номера альманаху "Слово" та на спорудження музею-архіву. Ще за життя була випущена ювілейна марка з портретом письменника. В м. Торонто на громадських засадах існує музей Уласа Самчука. У 1994 році в дар Україні було передано його архів.

В Україні видають твори письменника, бібліографія наукових досліджень його творчості налічує більше сотні назв, проводяться конференції, вечори пам'яті, ім'я і

слово Уласа Самчука починають нове життя в незалежній Україні.

Уласові Самчукові

Не так уже й багато на Землі —
тих іскор Божих творчого горіння.

Сяйне одна чи дві на покоління
метеоритним спалахом в імлі...

Яке блаженство і який то біль —
людської пристрасті терпке причастя...

Але чи є, скажіть, великим щастям
творить щедроти у краю рабів?

Віншують нобелістів королі,
у троннім залі — урочисті речі,
та не тобі. У тебе — хрест предтечі
лауреатів вільної землі.

(Рибенко Лідія)

ПОГЛЯД З ВІДСТАНИ: "ВОНИ" І "МИ"

У спогадах багато роздумів про сутність українського національного характеру, про ментальність інших народів.

— А що ж таке "національний характер"? Який він в українців? І хто з письменників, на наш погляд, найвдаліше відтворив його?

Учні пригадують відоме їм з минулих уроків і послухають, що про це писав У.Самчук, що він найбільше цінував і що засуджував у національному характері.

"ВОНИ"

Точністю і влучністю відзначається Самчукова характеристика інших народів. "Чехи імпонували рівнем культури, розвиненим почуттям національної свідомості і дисципліни". На все життя запам'яталася їхня гордість походженням, бережне ставлення до своєї мови (навіть у третьому поколінні чехи, які осіли на волинських землях, розмовляли між собою виключно по-чеськи), культура, розум, такт, вміння господарювати. Саме з них радив брати приклад батько.

З боєм говорить письменник про шовінізм поляків, який, окрім того, що був піднятий до рівня державної політики, ставав ознакою і польської ментальності. Він мав унікальні прикмети. Навіть у дні війни "вони вважали за смертельний гріх заговорити з нами нашою мовою". І все ж таки комплекс вищості, який був визначальним у ставленні поляків до українців, дуже відрізнявся від такого ж російського комплексу. Дві найголовніші причини цього називає письменник: одна з них корениться в ментальності росіян ("месіянство і неконкретність", "засадничо містична вдача", при якій легше в щось вірити, аніж щось знайти), друга — в орієнтації росіян не на Захід з його раціоналізмом, цінністю людини і всього, що їм належить, в т.ч. й приватної власності, а на Схід, де був один володар, один господар, який визначав уклад життя всього народу ("...політика Москви наскрізь музейна, від неї на милю несе Іваном Грозним з ідеалами Чінгісхана"). Саме (і тільки!) на такому ґрунті міг

прийнятися і зрости більшовизм.

"МИ"

Чому ж українці, маючи перед собою позитивний приклад народів Західної Європи, не скористалися ним? В українській душі, підкреслює письменник, домінує "ліризм серця і матерії" (і це знаходить вияв у всіх формах духовного життя, в т.ч. і в мистецтві). Водночас саме перевага почуттєвого над раціональним, брак вольового, "драматичного, динамічного, гострого... зачіпного і агресивного, брак темпераменту і гостріших дерзань" є перешкодою для сприйняття Заходом цього мистецтва, як і української людини загалом. Так само "кочубейство", "махнівство". Називаючи українців "гордою козацькою расою", письменник наголошує на роздвоєності української душі "між хаосом і космосом", між Заходом і Сходом, "між молотом і ковадлом".

"МИ" — ВТРАТИ

Другою визначною причиною є віки соціального й духовного поневолення, коли знищувалися найініціативніші, найактивніші, з позитивним настановленням до життя представники нації, а століття боротьби за біологічне виживання виробили з тих, хто залишився, "не зовсім окреслену масу", для якої поняття ідеї, ідеалу були чимось далеким і незрозумілим.

І чи не найбільшим злом стали експерименти більшовизму. Позбавивши людину приватної власності, система підірвала в людині "потребу самостійної ініціативи, зводячи все до інтересів дрібного щоденного побуту в боротьбі за хліб, за речі, за мешкання, за місце в черзі". Почуття меншовартості, породжене матеріальною нуждою та соціальною безправністю, посилювалося широко пропагованою теорією про вторинність усього українського, активною денаціоналізацією. З гіркотою пише У.Самчук про позбавлену власної гідності, самоповаги, уваги до себе, своїх коренів, славних одноплемінників українську людину. "Ніяких дат, ніяких конкретних, інтимних зарисовок, нічого особистого. Цим ми відрізняємося від європейців... Інколи не знаємо про людей абсолютно нічого, ніби це було за часу автора "Слова о полку Ігоревім". ...На нашій мові це зветься особистою скромністю". Саме денаціоналізація,— підкреслює письменник,— "забрала не лишень рідну мову, але також живу душу, зруйнувавши характер, викрививши почуття і затьмаривши свідомість". Це "страшна виразка... Вона паралізує саму субстанцію людини: її свідомість. А без свідомості це лиш порожня форма, без змісту".

"Поспішно, на бігу", прагнучи "залишити документ доби, якої був свідком", нотує письменник побачене й почуте на Східній Україні. Одинокі, відокремлені від світу, "ні кола, ні загорожі, ні деревини, інколи з причепю, інколи без, але завжди старанно обідрані і зразково занедбані" оселі; неймовірно занедбане... Байкове кладовище із знищеними могилами, похиленими загородами і хрестами, засохлим бадиллям бур'янів, купами кінського гною; "обдряпаний, обколупаний, обгризений, поржавілий, з вибитими вікнами і поламаними хрестами" собор у Житомирі. "Цивілізація вмирає не на Заході, вона вмирає в Житомирі",— з боєм пише У.Самчук. Навіть атмосфера тут — "поржавіла, сіра, запорошена". Ця атмосфера наклала свою видиму печать і на людей:

"Зникла свіжість, відвертість, певність. Здавалося, що вони тільки що вийшли з довготривалого ув'язнення".

"Коли ми хочемо зрозуміти якусь епоху,— двічі наводить письменник слова Ортегі-і-Гассета,— то першим нашим питанням має бути: хто правив тоді світом?" Більшовицьке ж панування ніколи не було наслідком природного волевиявлення народу, визнанням авторитету партії. Це була насиллям, хитрістю, настирливістю, зброєю, поліційною системою утримувана влада. Проголошене "Кто бил нічем, тот станет всем" покликала до життя тисячі тих, "кто бил нічем". І не тільки, і не стільки через відсутність умов для самовияву і самоствердження, скільки через відсутність для цього здорового глузду й твердої волі. "Панувало повне "ніщо". Нігілізм, від якого це явище відходило, став "кліматом життя". Ініціатива, творче ставлення до життя були небезпечними: у їхньому світлі проявилось б справжнє обличчя тих "ніщо". Тому — ешелони непокірних у Сибір, мільйони покірних — у колгосп. Господарство перестало бути тим господарством, яке вимагало здорового глузду й працьовитих рук. Воно все більше нагадувало "складний, тяжкий, виповнений забобонами ритуал". Це був культ, і "як кожний культ, він засадничо вимагав ентузіазму, фанатизму, жертви, але не логіки й розуму". "Російська система господарства, колись кріпоснича, а тепер колгоспна, позбавляла маси можливості вияву своєї ініціативи. А в господарстві пасивні маси — це лише зайвий небезпечний тягар, який рано чи пізно потягне корабель держави на дно".

Десятки томів Маркса-Енгельса-Леніна, в яких обґрунтовувалася система, виявилися пустопорожньою утопією. Економіку, першу, за словами У.Самчука, після політики й культури, основу держави, може створити лише народ. "Весь народ. Кожна його одиниця. Не партія, не плянувальне бюро, не резолюції державних органів, а воля, ідея, ініціатива кожної живої і діючої одиниці всього народу". Відібравши ініціативу, волю в "творчих одиниць", система передала їх "нетворчим бюрократам", а позбавивши одиниці власності, створила з них пролетаріат, який, як відомо, не має нічого, навіть батьківщини, якому нічого втрачати і яким найлегше, на відміну від селянина, керувати. Слова, що народ є власником держави, так і залишилися словами. Наслідки — відомі. "...Людство майбутнього, з перспективи часу і простору, виділить цей період своєї минувшини як приклад великого затемнення людини в людині",— з гіркотою констатує письменник.

"МИ" — ВІРА

І все ж У.Самчук вважає, що "у своєму корені цей народ живий і здоровий". Письменник переконаний, що "наш народ культурно і господарсько може дуже швидко відродитися і догнати у цьому відношенні народи Заходу". Віки неволі виробили в народі не лише рабську покору, а й бунтівливий дух. А "денаціоналізація — це образа гідності народу, чого народ ніколи не дарує". Ознакою живого українського духу називає У.Самчук релігійність українців, що проявлялася як жива і діюча сила, "стихійний протест проти індивідуальної несвободи, як... шукання протекції і оборони у небесної сили проти гніту сил земних" і як природний гін до релігійного вияву людини

взагалі".

Не до кінця знищена і національна самосвідомість українців. Будучи "плеканою і загостреною" на Заході, вона збереглася і на Сході, особливо серед сільського населення, яке було і залишилося національне сильним "з кореня, з духу, з традиції".

Тому фундаментальним питанням, яке потребує конкретної відповіді, є пошук шляхів допомоги народу, пошук доступу "до вразливих і замкнених місць душі нашої людини", ліків для її душевних ран. Увага до особистості, розвиток особистої ініціативи — ось шлях відродження української людини. "Колективна воля — обман, фікція. Це поле попасу для демагогії і ледарства. На місце колективу має бути поставлене суспільство, тобто збірнота вільних одиниць, об'єднаних інтересами одиниць, а тим самим і інтересами цілості суспільства". Така настанова відповідає українській ментальності і при наявності сильної провідницької індивідуальності український народ підніметься з колін.

Улас Самчук не безсторонній спостерігач. І на цьому також має наголосити учитель. Руїна, яку він бачив "біля нас і в нас", викликає біль. І сором. "Соромно за нас, за наш світ, за більшовизм, за Леніна, за Маркса. Хотілося в когось просити вибачення, до когось апелювати... Здавалося, як легко було з нашої людської маси зробити людей, народ, націю... Але на місці цього та тотальна, універсальна духова і фізична руїна. Кому і для чого це потрібне?

І це ж не тільки Запоріжжя, Дермань... Це ціла Україна, весь "союз" республік, весь народ, група народів. Всі війни, голоди, недороди, посухи, зриви, саботажі, невиконані плани, кари, заслання, вигнання! Нічні вивози, істерія пропаганди, органи безпеки. Для кого і для чого все це потрібне? Щоб отак виглядало оце квітуче колись гніздо — Запоріжжя?

Мені соромно. Перед цілим світом соромно. Перед історією. Перед розумом і логікою. Чому ми найкращих наших людей знеславили, покарали, вигнали? За їх розум, за їх ініціативу, за їх труд. Чому віддали життя в руки ледарів, бідних духом, хворих і немічних? Яким треба було допомогти, але яким не можна було віддавати в руки керма правління...". Цей сором також викликав потребу діяти. Боротися за кожну українську людину, будити її душу, приспану національну свідомість, показувати народові його самого й місце, яке він повинен зайняти у світі. Цьому присвячене все життя, вся творчість Уласа Самчука. І як редактор газети "Волинь" в окупованому Рівному, і як один з організаторів Мистецького Українського Руху в повоєнній Німеччині, і як публіцист, і як письменник він вважав це своїм найпершим обов'язком перед власним народом. Не чекаючи похвали, не сподіваючись на лаври, дбав про народ, бо вірив у його будучість: "Ми вложені творчою силою у течію космосу, як мандрівна неблаганність життя... Що буде далі?.. Одного разу ця війна скінчиться, і люди, що ще виживуть, — будуть жити далі. Одні будуть зватися переможцями, а інші переможеними. Ми не належимо ні до тих, ні до інших. Ми займали на цьому форумі особливе місце, ми мали своє завдання, ми змагалися за нього, і віддано, і чесно, і це завдання на цьому не скінчилося. Наше особливе місце залишається за нами далі. Без

огляду на час, на місце, на умови".

Так можна завершити розповідь про Уласа Самчука — людину, громадського діяча, письменника, а насамперед — вірного сина України.

Домашнім завданням для учнів, буде написання письмової роботи "Духовний світ Уласа Самчука — який він?" чи підготовка відповідей на запропоновані на початку уроку запитання.

ПРЯМУЄМО ДО ВИТОКІВ ДУХОВНОСТІ

(Вивчення творчості Уласа Самчука в 7-8 класах)

Програмою з української літератури, підготовленою Інститутом педагогіки АПН України, передбачено вивчення творчості Уласа Самчука в сьомому та восьмому класах: 7-ий — уривки з роману "Куди тече та річка" на уроках з позакласного читання; 8-ий — уривки з роману "Війна і революція" текстуально.

На вивчення уривків з роману У.Самчука "Куди тече та річка" (розділи "Великий похід", "Будні", "Там, де казка родиться", "Така земля") відводимо в сьомому класі 2 години:

1-ий урок. Біографічні відомості про письменника. Мета й завдання вивчення твору. Робота над змістом розділів "Великий похід", "Будні".

2-ий урок. Робота над змістом розділів "Там, де казка родиться", "Така земля". Підсумовуюча бесіда за змістом усього твору.

Для оформлення кабінету вчитель може скористатися рекомендаціями, висловленими в інших розділах посібника.

— Сьогодні,— розпочинає учитель перший урок,— ми ознайомимося з надзвичайно цікавим твором надзвичайно цікавого письменника. Твором, який відсилає нас до наших джерел, примушує задуматися над тим, звідки й коли починається людина, чому вона виростає такою чи іншою, що сприяє чи перешкоджає цьому; для чого живе людина, якими законами вона повинна керуватися в житті, аби не збочити, не помилитися, не загубитися в цьому непростому світі.

Письменник цей — Улас Самчук. А твір, який ми вивчатимемо, — "Куди тече та річка".

Завдання наше — спробувати зрозуміти духовний світ письменника та його героїв: що їх цікавить у житті? чого вони прагнуть? для чого живуть? що цінують? як ставляться до себе, своїх рідних і близьких, свого краю? чому вони такі, а не інші?

Разом з тим, знайомлячись з героями роману, біографією письменника, заглядаючи в потаємні закутки їхніх душ, загляньмо і в наші душі: а що цінуємо ми? для чого живемо? може, на сторінках, твору знайдемо відповіді й на якісь свої запитання.

Використовуючи фактичний матеріал як даного посібника, так й інших джерел, розповідь про Уласа Самчука учитель може побудувати за таким планом:

I. Улас Самчук — "великий Учитель свого Народу":

1. Доля України й українського народу на сторінках Самчукових творів.
2. Розказати народові правду про нього самого — легко це чи важко?
3. Чому Улас Самчук не став Нобелівським лауреатом?

II. Хто ж він — Улас Самчук?

1. Дитинство: батьки, природа, історія.
2. Про що мріялось і чого прагнулось.
3. Освіта і самоосвіта.
4. Юність: жити — це боротися.
5. Схід і Захід Уласа Самчука.
6. Кожним прожитим днем служити Україні.

III. Що потрібно, щоб стати письменником?

Розділи роману учні читають вдома, тому після знайомства з біографією письменника можна одразу перейти до роботи над аналізом їх змісту та характеристики образів. Головним завданням залишається заглиблення в духовний світ героїв, а не відтворення зовнішнього перебігу подій. Акцентуємо на цьому увагу учнів.

ОРІЄНТОВНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ РОЗДІЛІВ РОМАНУ:

ВЕЛИКИЙ ПОХІД

1. Якими є найперші враження, найперші спогади з дитинства Володька? Чому письменник вирішив розпочати роман з опису роботи, яку виконує батько?

Праця — основа життя людини. Працюючи, вона виконує Божу заповідь (нехай учні знайдуть і прочитають її), забезпечує своє матеріальне існування, працюючи (і на цьому потрібно особливо наголосити!), людина утверджує себе як особистість. Таким є батько Володька, в якому ми без труднощів упізнаємо батька самого письменника: важкою працею він досягнув заможності, довівши, що людина сильніша за обставини, досягнув, утвердивши себе, своє ім'я, завоювавши непохитний авторитет і повагу не тільки в своїй родині, а й серед односельців.

2. Розкажіть про свої перші враження від зустрічі з Володьком. Назвіть риси характеру хлопчика, які підкреслює письменник.

Учні назвуть розум, сором'язливість, допитливість малого, а учителю слід подбати, аби не пройшла непоміченою ще й така надзвичайно важлива для формування характеру (особливо українського національного характеру!) риса, як цілеспрямованість — одна з основ формування сильної волі.

— Якими рядками можна це підтвердити?

— "Перед ними виразна мета, і досягти її вони будь-що-будь мусять..."

3. Що давало маленькому Хведотові сили терпіти всі негаразди та труднощі мандрівки?

Перша причина, що лежить на поверхні, — природна допитливість хлопчика. Друга, яку також неважко помітити, — малий дорожить довірою брата і боїться її втратити. Але є й інші, глибші причини, до розуміння яких повинен підвести учнів учитель. Маємо на увазі, по-перше, такі моральні чесноти, як дотримання слова, відповідальність, порядність, самоповага. Вони закладаються ще в дитинстві і є основою буття людини, критерієм її оцінки. Це розуміє, знає вже малий Володько. Цього ж він вчить свого меншого брата. По-друге, наголосимо, що саме цих рис — самоповаги, почуття власної гідності — так не вистачає українському національному

характерові, і поведінка хлопчиків може бути гарним прикладом для наслідування.

Разом з тим наголосимо, що божитися (всує поминати ім'я Господа) вважалося гріхом, і за це Хведот міг бути покараним. Отже, з самого малечку українська дитина виростала з розумінням добра і зла, гріха і покарання за гріх, виростала у світі, основи буття якого визначав Бог, Його заповіді, народна мораль.

4. Як ставиться до Володька сам письменник? Свою думку підтвердіть посиланням на текст.

5. Назва першого розділу — "Великий похід". Чи справді похід хлопчиків був великим? Який зміст вклав автор у цю назву?

БУДНІ

1. Чим подобалася Володькові роль підпасича?

2. Як ви розумієте вислів "пустомел", яким він називає діда Кошіля? Чому такі люди не подобалися Володькові? А які люди найбільше подобаються вам?

3. Чому Володько любив бувати в млині?

4. Перечитайте уважно, як Володько слухає оповідання завізників. Опишіть цю картину своїми словами.

5. Розкажіть про внутрішній стан хлопця, коли він побачив, якої шкоди наробили забуті ним корови.

6. Чи був Володьчин батько розгніваним? Чому ви так вважаєте? Як це передано письменником у його портреті?

7. Чого найбільше злякався малий підпасич, заховавшись від розгніваного батька?

8. Яку заповідь дає Матвій своїй родині? Чому потрібно бути дуже бережливим і ощадливим?

ТАМ, ДЕ КАЗКА РОДИТЬСЯ

1. Що дізнається Володько в млині про минуле свого краю?

2. Перекажіть почуту в млині легенду про заснування Дерманя. А що ви знаєте про своє місто (село), походження його назви?

3. Що змінилось у Володьчиних краях за минулі роки? Чому?

4. Які негативні риси українського національного характеру називають завізники? Чим, на їхню думку, вони зумовлені?

5. Як впливало на душу хлопця почуте? Які думки і бажання будило?

ТАКА ЗЕМЛЯ

1. Що відчували односельці Матвія, виїжджаючи весною на своє поле? Якими словами можна передати їхній настрій?

2. Матвієві, для якого його чотирнадцять десятин — це "м'язи, нерви, кров", під час оранки "нічого не болить". Так стверджує сам Матвій. Чи автор? Кому належать ці слова? І чи можливо це?

3. Чому з приходом весни в школі настає порожнеча? І чому її не залишає Володько?

4. Прочитайте уривок від слів "На городі безліч праці..." до слів "Бадьорого недільного ранку...". Про що розповідається в ньому? Кому належать ці слова? А чи міг

би їх сказати Матвій? Настя? Володько? Вивчіть цей уривок напам'ять.

5. Чому, коли Володько слухає батька, в його уяві постають діди-велетні? Чому він такий гордий "своїм татом"?

ЗАПИТАННЯ ДО ВСЬОГО ТВОРУ:

1. Чи сподобався вам уривок з роману і герої твору? Чим саме? Який епізод найбільше запам'ятався? Чому?

2. Яка мета життя Володька? Матвія?

3. Чи щасливі вони? Чому ви так вважаєте?

4. Що є найбільшими цінностями в житті членів Матвієвої родини?

5. На які власні запитання допоміг вам дати відповідь роман?

6. Що б ви запитали у Володька, якби зустрілися з ним? А про що розповіли б?

Зрозуміло, що розподіл матеріалу, годин і перелік запитань є орієнтовними.

Учитель внесе корективи відповідно до рівня підготовки учнів, місцевості. Незмінною, на наш погляд, повинна залишатися настанова: за допомогою роману, думок, міркувань, вчинків його героїв закласти емоційну основу духовного світу сучасного школяра — завтрашнього громадянина незалежної України.

Уже будучи зрілим майстром, У.Самчук писав: "Дитинство живе в людині від початку до кінця її життєвого кола, бо це найкраща частина її центру, вічно освіжаюча субстанція, яка утримує в чистоті й оптимізмі".

Таким ми повинні показати дитинство Володька. І таким воно повинно залишатися в душах учнів.

Як домашнє завдання можна запропонувати семикласникам письмову роботу на тему "Подорож у дитинство" за таким планом:

1. В чому подібність і відмінність мого і Володькового дитинства?

2. Чи хотів би я бути поряд з Володьком у його мандрах, роздумах, радощах і нещастях?

3. Які заповіді Матвія і діда Юхима я візьму для себе?

4. Які моральні цінності героїв роману є цінностями і для мене?

5. Чи варто читати роман Уласа Самчука?

Дві години відводимо на вивчення уривка з роману "Війна і революція" у 8 класі. Розпочинаючи роботу, насамперед попросимо учнів пригадати, що їм уже відомо про Уласа Самчука з 7 класу. Вступну бесіду на уроці побудуємо за планом:

1. Улас Самчук — нова зустріч із старим знайомим:

а) життєвий шлях автора "Волині";

б) поговоримо з письменником про нього.

2. І знову простуємо стежками Волині:

а) доля і недоля українського народу на сторінках роману "Війна і революція";

б) Володько Довбенко — шлях із дитинства в юність.

Нагадавши восьмикласникам відомості про життєвий шлях Уласа Самчука, (це можна зробити за допомогою хронологічної таблиці), учитель каже:

— Волею долі письменник опинився у вирі великих подій: перша світова війна —

революція — громадянська війна... царська Росія —Українська Народна Республіка — Польща... російські війська — більшовики — вояки української армії — білополяки... Але ж і найбурхливіші події можна пересидіти, як герой поезії В.Самійленка, "на печі". Улас Самчук цього не зробив. Він свідомо прагнув бути у вирі подій. Чому? І добре це чи погано: прагнути бути в гущі життя?"

Для підлітків, у яких формується свідоме ставлення до життя, які саме співвідносять себе з навколишнім світом, утверджують своє "я", такі запитання є надзвичайно актуальними.

На перше з них відповідей буде кілька: активне ставлення У.Самчука до життя зумовлене кількома чинниками: вроджені риси характеру (душевний неспокій, прагнення до нового, незвіданого); приклад батька, який не замикався тільки на особистому, а й турбувався громадським; прочитані книги, приклад письменників (Т.Шевченко) та їх героїв. Саме на цій основі формувалося життєве кредо майбутнього письменника: не коритися обставинам, боротися за право бути самим собою, бути корисним людям, рідній землі.

На друге запитання нехай учні знайдуть відповідь самі.

— А хто ще з письменників прагнув .прожити і прожив життя так, як Улас Самчук?

Учні назвуть імена Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки. Так перекинеться місточок між Західною і Східною Україною, між ХІХ і ХХ століттями.

Уривками (зі спогадів "На білому коні" та "На коні вороному", наведеними в розділі "Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом" учитель доповнить розповідь учнів про духовний світ письменника, а нагадавши зміст творів, проілюструє, як втілювалися мрії і прагнення У.Самчука в життя.

— Яким же був Володько Довбенко, коли ми з ним розсталися? —переходить учитель до розмови про виучуваний твір.

Пригадавши з учнями зміст розділів, що вивчалися в 7 класі (для цього можна скористатися вже пропонованими запитаннями), учитель коротко переповість, що ж відбулося в житті малого Довбенка за час, що минув до нової зустрічі.

Хлопчик дорослішає. Вдивляючись відкритими очима в навколишній світ, вбирає нові враження, замислюється над побаченим і почутим.

Це і роздуми батька про радість праці на своїй землі: "Не люблю того спільного. На своєму хоч стань, хоч сядь, хоч покотом. Я тут пан..." Це і розмови з учителькою:

"— Хто були ті запорозькі козаки?..

— Такі були воїни... На Дніпрі Січ свою мали і за землю руську та царя православного ляхів-єзуїтів та татар шаблями воювали.

— А що то є Україна?..

— То, кажеться, така область над Дніпром... Там деє коло Києва".

... Дорогами Волині котилася війна. Москалі... набір до війська... проводи... вісті з фронту, куди пішов і Василь, син дядька Ялисея. Школа... Книги... У переджнив'я вступили до села валки біженців. Зустріч з дівчинкою-"галіціанткою" відіграла виняткову роль у Володьчиному житті. Від неї він вперше почув про Шевченка, про те,

що його рідна мова —українська, і що Пушкін, Лермонтов, Кольцов і Нікітін — російські, або московські, поети (уривок від слів "У ті самі дні..." (с. 297) до слів "...У гллуб десь" (с. 303.)

Оскільки ця зустріч стала першим поштовхом до пробудження національної самосвідомості хлопця, учителю варто зупинитися на аналізові цього епізоду детальніше, переповівши його, зачитавши окремі місця та проаналізувавши за допомогою таких запитань:

1. Яким був настрій біженців? Свої міркування підтвердіть посиланням на текст.
2. Чому Володькові дуже хотілося поговорити з маленькою галичанкою? Про що він розпитує її?
3. Якою мовою навчалася дівчинка в школі? Що стало причиною суперечки про "руських" поетів? Чому Володько вперто захищав їх?
4. Перекажіть епізод з "трьома копійками". Як характеризує Володька його поведінка?
5. Чому усміхнулася мати, коли син попросив у неї гроші?

Саме "Кобзар" приносить Володькові "нову віру". І, може, саме він допоміг йому вистояти в ті дні, коли світ руйнувався "до основанья" тими, хто проповідував свободу, мир, агітував за "землю — селянам", а насправді убивав, грабував, нищив людську гідність, віру, мораль.

Через "Кобзар" Володько приходить до Кащенка. Пізнає не тільки природу, мову, обряди, звичаї рідного краю, а й його історію. Він уже не тільки відчуває, він уже знає: "То була Україна. Так. Це Україна, його батьківщина, дивна й незнана земля..."

Не всі розуміють Володька. Він і сердиться, і співчуває своїм землякам, які "українцями ніколи не були" і тільки зараз тяжко і болісно приходять до свого імені, своєї землі, своєї історії. Вони найбільше хочуть землі, їм ще чужі слова "українська держава". Вони вірять то петлюрівцям, то більшовикам, а здебільшого — нікому не вірять.

Але Володько вже живе Україною, марить нею, вірить у неї. В Україну повірили і батько, і старший брат Василь.

"Тепер... землю відвоювати треба... Тепірка не перечекаш... Я цілий свій вік лив за неї піт свій, а тепер сина післав, хай кров пролле, як треба буде",— говорить старий Матвій.

На очах у Володька "росте новий народ". Прокидається і змінює назву могутня раса — творець великої минувшини, великих імперій". Зустріч з оборонцем рідної землі, оборонцем України, зустріч з сином і братом стала великим святом для всієї сім'ї (Уривок від слів "На другий день до Тилявки" (с. 505) до слів "...Сховався..." (с. 508).

Роботу над уривком можна провести за такими запитаннями:

1. Як письменник передає радість Матвієвої сім'ї від зустрічі з Василем? Знайдіть відповідні місця й зачитайте їх.
2. Про що розповідає Василь батькові? Якими словами можна передати його настрій?

3. Яку пісню співали козаки за столом? Чи знаєте ви її? Про що свідчить факт, що селяни не змогли підспівати козакам, хоча й хотіли це зробити?

4. Про що говорив Матвій за столом? Який заповіт він дає своїм дітям?

5. Намалюйте словесно (а хто вміє, і фарбами чи олівцем) картину "Заповіт старого Матвія".

6. Перечитайте опис зовнішності Матвія. З ким порівнює його У.Самчук? Як ви гадаєте, чому?

7. Чому козак вважає, що Матвій і його сини щасливі? Що дає йому впевненість, що Україна буде жити?

8. Придумайте заголовок до уривка. Підготуйтеся до його переказу.

9. Пофантазуйте, як склалася доля героїв далі.

Як домашнє завдання, можна запропонувати восьмикласникам кілька робіт на вибір:

I. Скласти цитатний план уроку;

II. Написати цитатний план промови Матвія за столом від третьої особи.

III. Написати письмову роботу "А Україна жити буде...." за таким орієнтовним планом:

1. "В той час розгониште в'їхав на подвір'я якийсь вершник".

2. Оповідь про бої.

3. Козацька пісня.

4. Промова старого Матвія.

5. "Ми є діти землі — нашої землі".

6. А Україна жити буде!..